

Stoottoon en klinkerverkorting in het Maastrichts

Marc van Oostendorp

De Vaan (2002) en Gussenhoven en Driessen (2004) bespreken recentelijk de relatie tussen diftongering onder stoottoon in de Limburgse dialecten, en klinkerverlaging onder stoottoon in dezelfde dialecten.¹ De artikelen verwijzen niet naar elkaar; dat is te betreuren, want ze vullen elkaar wel aan. De Vaan laat zien dat er in het gebied rond Maastricht de volgende historische correlaties bestaan tussen toon en klinkerkwaliteit:

Wgm. klinker	Maastrichtse klinker onder <i>stoottoon</i>	Maastrichtse klinker onder <i>sleeptoon</i>
i:C, y:C, u:C	ei, øy, ou	i:, y:, u:
i:r, y:r, u:r	e:, ø:, o:	i:, y:, u:

De C in bovenstaande tabel staat voor elke medeklinker behalve *r*. De eerste generalisatie is dus dat de lange hoge klinkers onder stoottoon veranderd zijn, maar onder sleeptoon gelijk zijn gebleven. De tweede generalisatie is dat *r* de 'gewone' verandering – diftongering – heeft geblokkeerd, en daar verlaging voor in de plaats heeft gezet.

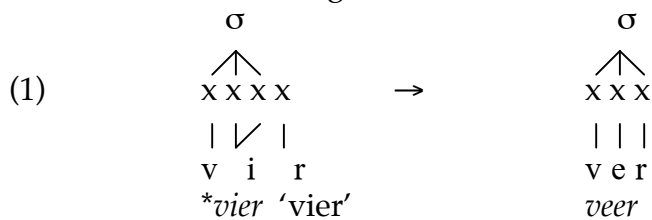
Het artikel van Gussenhoven en Driessen wil met behulp van een experimentele aanpak inzichtelijk te maken waarom stoottoon vaak correspondeert met (extreme) diftongering en met verlaging. Het uitgangspunt is dat stoottonige lettergrepen als kort gepercipieerd worden, onafhankelijk van hun werkelijke duur. Uit hun experimenten blijkt dat een 'extreme' diftong als [ej] inderdaad als korter wordt gepercipieerd dan een gewone diftong als [ei]; en ook dat bijvoorbeeld een [i:] die 220 milliseconden wordt aangehouden als langer wordt ervaren dan een [e:] van een precies even lange duur. De verklaring voor het laatste fenomeen is dat hoge klinkers normaal gesproken korter zijn dan middenklinkers. Als de twee objectief even lang worden aangehouden, klinkt de hoge klinker dus erg lang, of de middenklinker erg kort.

De Maastrichtse feiten werpen een interessant licht op deze claims. De diftongering in het Maastrichts lijkt niet van het 'extreme' soort, terwijl er uitgerekend in dit dialect in ieder geval synchroon een typologisch gemarkeerd verschil bestaat tussen echte diftongen en [Vj]-sequenties (Gussenhoven en Aarts 1999); dit maakt Gussenhoven en Driessen's experimentele bevindingen op dit punt feitelijk irrelevant voor het Maastrichts. Ook met de verlaging is er een probleem, vooral omdat deze plaats vindt in de context voor een [r], normaal gesproken een plaats waar klinkers fonetisch verlengd worden.

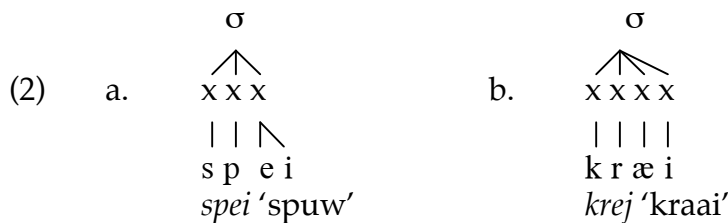
Mij lijkt de kern van het voorstel van Gussenhoven en Driessen echter juist: we hebben te maken met een vorm van verkorting (*pace* Hermans en Van Oostendorp 2000). Mijn voorstel is dat we de zaken op een iets abstracter plan moeten zien: ik bedoel hiermee dat de verkorting eerder fonologisch plaatsvindt dan fonetisch.

¹ Dank aan mijn collega's Ben Hermans en Frans Hinskens.

Merk op dat de [e:] fonologisch helemaal geen 'korte' (gespannen) tegenhanger heeft. We zouden dit zo kunnen interpreteren dat deze klinker op dit niveau ook niet lang is, maar alleen [+gespannen]. De [i:] heeft daarentegen wel degelijk een korte tegenhanger [i] en is dus behalve [+gespannen] ook nog eens fonologisch lang (Van Oostendorp 2000). In dat licht is er dus sprake van verkorting als [i:] in [e] verandert. Dat verkorting een reflex is van de stoottoon valt overigens te begrijpen als we aannemen dat het verschil tussen stoot- en stoottoon in het Maastrichts samenhangt met een verschil tussen een korte en een lange klinker.

Hoe zit het met de verandering van [i:] naar [ei]? Merk op dat ook de laatste geen korte tegenhanger heeft. Het is weliswaar gebruikelijk in de beschrijving van het Nederlands aan te nemen dat diftongen twee lettergreepposities innemen en dus inherent lang zijn (Booij 1995), maar er is een argument waarom het in het Maastrichts anders zou kunnen zijn. Dit dialect heeft immers ook [Vj]-sequenties (zie behalve bovengenoemde referentie ook Salemans en Aarts 2002). We zouden het verschil tussen deze twee als volgt kunnen representeren (x-en staan voor 'timing units' en σ voor een syllabe):

De [ei] is zo een fonologisch korte klank, en verandering van [i:] naar [ei] kan gelden als fonologische verkorting. (Merk op dat de fonologische analyse hier omgekeerd lijkt aan Gussenhoven en Driessens claim voor de fonetische perceptie; hun onderzoek betrof echter de duur van de [e]-deel in bovenstaande structuren.)

Een legitieme vraag is nu natuurlijk, waarom het resultaat van verkorting niet [i] is. Een korte [i] heeft ook altijd stoottoon (Hermans 1992), en de zuinigste verandering zou er dus een zijn van pure verkorting. Dit is een vraag waarop de genoemde auteurs geen antwoord geven. We moeten de twee contexten van elkaar onderscheiden: voor een [r] kan de verlaging zijn ontstaan doordat de [r] in het algemeen een verlagend effect heeft op voorafgaande klinkers, ook bijvoorbeeld bij de Nederlandse middenklinkers (zie ook bijvoorbeeld Nootboom 1972). In de overige contexten kan behoud van materiaal (of zelfs van contrast) een rol gespeeld hebben. De 'lengte' van de lange [i:] kon door de nieuwe taalverwerpers het best worden geïmiteerd in de korte context als een

korte diftong. Deze mogelijkheid stond echter niet open in de context voor [r], omdat diftongen in geen enkel Nederlands dialect onmiddellijk aan [r] vooraf kunnen gaan binnen dezelfde lettergreep (Zonneveld en Trommelen 1980). Daarom werd in dat geval voor de verlagingsstrategie gekozen.

Bibliografie

- Booij, Geert. (1995). *The Phonology of Dutch*. Oxford: Oxford University Press.
- Gussenhoven, Carlos, & Flor Aarts. (1999). The Dialect of Maastricht. *Journal of the International Phonetic Association* 29.2: 155-166. Ook raadpleegbaar via <http://www.let.kun.nl/~C.Gussenhoven/Maastrich2ipa.pdf>
- Gussenhoven, Carlos & Wilske Driessen. (2004). Explaining two correlations between vowel quality and tone: The duration connection. *Prosody 2004*. Nara, Japan.
- Hermans, Ben. (1992). Quasi-Long Vowels in Dutch and Limburgian. In Reineke Bok-Bennema and Roeland van Hout (red.) *Linguistics in the Netherlands 1992*. Amsterdam: Benjamins.
- Hermans, Ben, & Marc van Oostendorp. (2000). On the Interaction between Vowel Quality and Tone in Limburg Dutch Dialects. Lezing, Tromsø Tone Symposium. Handout op <http://www.meertens.knaw.nl/medewerkers/marc.van.oostendorp/limburgtone.rtf>
- Nooteboom, Sieb. (1972). Production and Perception of Vowel Duration. A Study of Durational Properties of Vowels in Dutch. Proefschrift, Utrecht.
- Oostendorp, Marc van. (2000). *Phonological Projection*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Salemans, Ben, & Flor Aarts. (2002). *Maastrichts*. Den Haag: Sdu.
- Vaan, Michiel de. (2002). Wgm. *i en *ū vóór r in Zuid-Limburg. *Taal en Tongval* 54.2: 171-182.
- Zonneveld, Wim & Mieke Trommelen. (1980). 'Egg, Onion, Ouch! On the Representation of Dutch Diphthongs'. In: Wim Zonneveld et al. (eds.), *Studies in Dutch phonology*. Den Haag.